EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# Zkoumání výukové komunikace metodami lingvistické etnografie

**Klára Šeďová**

**2019**

**Strategický projekt UTB ve Zlíně, reg. č. CZ.02.2.69/0.0/0.0/16_015/0002204**

## Informace o autorech:

Doc. Mgr. Klára Šeďová, Ph.D.
Masarykova Univerzita, Brno
ksedova@phil.muni.cz

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# OBSAH

OBSAH ..... 3
ÚVOD ..... 4
1 MĚKKÉ SCHÉMA ROZHOVORU – ŽÁCI ..... 5
2 ROZHOVOR S DAVIDEM ..... 7
3 ROZHOVOR S DALIBOREM ..... 13
4 TRANSKRIPČNÍ PRAVIDLA ..... 19
5 SITUACE 1 ..... 20
6 SITUACE 2 ..... 21
7 SITUACE 3 ..... 24
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY ..... 26

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# ÚVOD

Klára Šeďová se dlouhodobě věnuje zkoumání výukové komunikace. Cílem workshopu je nabídnout vhled do jejích výzkumných aktivit a zároveň ukázat různé metodologické postupy, jejich logiku a efekty jejich využití. Důraz bude kladen na to, jak se lze od původního nápadu dostat ke kvalitní časopisecké publikaci. Workshop je rozložen do dvou dní. První den bude věnován otázce, jak uvnitř určitého zájmového pole najít relevantní výzkumné otázky, jak jim na míru vytvořit výzkumný design a získat adekvátní data. Dále, jak pracovat s datovým souborem s vyhlídkou na budoucí publikace. Druhý den bude zaměřen na analýzu dat a na postupy při kvalitativním psaní. Jmenovitě budou demonstrovány postupy lingvistické etnografie. Zároveň bude ukázáno, jak lze v rámci jednoho projektu kombinovat lingvistickou etnografii s jinými metodami, především kvantitativními.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# 1 MĚKKÉ SCHÉMA ROZHOVORU – ŽÁCI

## A) SEBEKONCEPCE ŽÁKŮ

- Jaký jsi žák?
- Jsi spokojený se svými známkami?
  - Proč ano/ne?
  - Co by ti pomohlo ke zlepšení? (u těch, co ne)
- Jak tě baví ČJ?
- Jaké aktivity tě v ČJ baví nejvíc? Proč?

## B) VZTAH K UČITELI

- Jak jsi spokojený s paní učitelkou?

## C) ŽÁKOVSKÁ PARTICIPACE (obecně pro všechny žáky)

- Jsi v češtině aktivní? Mluvíš v hodinách? Proč jo, proč ne?
- Dáváš v hodinách češtiny pozor?
  - Kdy jo a kdy ne?
  - Když dáváš pozor, hlásíš se?
    - Jak moc se hlásíš? Proč málo/hodně?
    -

**D) SITUACE, BENEFITY, RIZIKA** (otázky šité na míru jednotlivým žákům, viz pozorování, rozhovor s učitelkou)

- V jakých situacích se hlásíš víc/míň? Proč?
- Když mluvíš ve třídě, je pro tebe důležité, abys odpověděl dobře?
- Co se stane, když odpovíš špatně? Jak se přitom cítíš?
- Má to podle nějaké výhody, když člověk ve třídě hodně mluví? Je to k něčemu dobré?
- Je někdy naopak dobré být radši potichu? Kdy a proč?
- Všimla jsem si, že …

## E) VRSTEVNICKÉ VZTAHY

- S kým ve třídě kamarádíš? Proč? Co se ti na něm/ní líbí?
  - Dál podle toho, jestli půjde o nějaké zajímavé vztahy – např. komunikativní x nekomunikativní

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

- Pro nekomunikativní: Co si myslíš o žácích, kteří v češtině hodně mluví (konkrétní příklady fokálních žáků kom)? Proč tak často mluví?

Pro komunikativní: Co si myslíš o žácích, kteří v češtině vůbec nemluví? (konkrétní příklady fokálních žáků nekomunikativních)? Proč vůbec nemluví?

## 2 ROZHOVOR S DAVIDEM

**T:** Tak, já bych se napřed zeptala, jak by ses popsal jako žák?

**Ž:** Tak já jako v hodině moc nemluvím, ale když je nějaká ta technika, tak to se třeba zapojím. Nebo když někdo řekne něco špatně a vím, že je to jinak, tak se to snažím nějak spravit. Ale jinak sám od sebe moc nemluvím. Je mně docela nepříjemný, když mě nějakej učitel vyvolá a mám stát před třídou, ale třeba když jsme si vybírali téma na ročníkovku, tak jsem si vybral akvaristiku, protože jsem akvarista už od šesti let. Tak to mně jako nevadilo a spíš mě to bavilo.

**T:** To, že jsi to prezentoval před třídou?

**Ž:** Jo. Prostě, to, co mi jde, tak mi nevadí prezentovat. Ale třeba češtině, to je možná horší trošičku.

**T:** Jo? A proč ti vadí, když tě ten učitel vyvolá?

**Ž:** No, protože se bojím, že se třeba ztrapním nebo tak.

**T:** A spíš před učitelkou nebo před děckama?

**Ž:** Před děckama mi to zas tak nevadí, ale spíš před učitelkou. Třeba učitelka z češtiny není úplně nejhorší, ale třeba jinačí učitele nemám tak rád, nebo třeba nejsou tak hodní.

**T:** Takže kdyby to bylo v jiným předmětu, tak se bojíš, že uděláš chybu, když tě vyvolá a bude tě pak ten učitel nějak kritizovat?

**Ž:** Jo, nějak takhle. Taky je to podle nálady, jak jsem třeba vyspanej a tak.

**T:** A kdybys měl říct, jaký jsi žák prospěchově?

**Ž:** Jako určitě ta lepší poloviny třídy. Ne, že bych byl úplně šprt, jako neučím se. Ale plus mínus prospěchem docela jo.

**T:** A kam se chceš hlásit?

**Ž:** Na Sokolskou na průmyslovku. A jako druhou školu mám Purkyňovu.

**T:** Tam na konci, jak je nějaká integrovaná škola?

**Ž:** Jo, tam jak je elektro.

**T:** A chtěl bys mít lepší známky, nebo jsi spokojen s tím, co máš?

**Ž:** Jako minulý pololetí mně učitelka dala dvojku z fyziky, což mě docela štvalo. Ale jinak je to v pohodě.

**T:** Jak tě baví čeština?

**Ž:** Jako čeština mě baví, ale ne že by mně šla.

**T:** A máš dvojku?

**Ž:** Dvojku. Jako skoro trojku, ale pořád to držím na té dvojce. Jako pravopis mi moc nejde. Hlavně i/y. Ale když něco čteme nebo se o něčem bavíme, tak to mě baví. Ale hlavně máme podle mě suprovou učitelku.

**T:** Jo? A co se ti na ní líbí?

**Ž:** Baví se s náma jako s lidma, že nás nebere jako podřazený. Každýmu se snaží vyjít vstříc a na každýho si udělat prostor.

**T:** A neřekl bys třeba, že tím pádem má menší autoritu než nějakej jinej učitel?

**Ž:** U děcek určitě ne. Děcka ju berou a nesnaží se jí dělat problémy.

**T:** Já jsem vlastně natáčela šest hodin a teď ti je vyjmenuju a ty mi řekneš, která se ti nejvíc líbila. Nahrávala jsem dvakrát Sofiin svět, pak jsem nahrávala deník Anny Frankové, pak Janu Eyrovou, pak byla mluvnice a odchylky ve větné skladbě a včera byl proslov. Která z těch hodin se ti nejvíc líbila?

**Ž:** Myslím, že se mi nejvíc líbil ten velký třesk.

**T:** A proč?

**Ž:** Tak tam jsme se trošku bavili i o fyzice a o vzniku světa, což mě zajímá. A i spolužáci k tomu měli docela zajímavý názory.

**T:** A tam jsi se i v té hodině docela zapojoval, že?

**Ž:** Jo, myslím, že jo.

**T:** Takže jsi mluvil, protože tě to téma baví a protože o něm leccos víš?

**Ž:** Jo, tak takovej mix všeho.

**T:** Protože já jsem si všimla, že jsi tam i do toho vnášel ty znalosti z fyziky a neříkal jsi jen něco, co tě zrovna napadá.

**Ž:** Jo, jako snažil jsem se.

**T:** No, a když je nějaká hodina, kde mlčíš. Třeba u té Anny Frankové jsi nemluvil skoro vůbec. Tak to je čím způsobený?

**Ž:** Jako ne, že by mě to nebavilo. To byla taková pohodová hodina. Ale ani nevím, proč jsem nemluvil. Možná mě nevyvolali (smích).

**T:** Ale tam si přece můžeš vzít slovo, kdy chceš v tady těch hodinách, ne? Čím se řídí, že se někdy zapojíš sám od sebe?

**Ž:** Tak když třeba děcka mají rozpoutanou debatu v nějaké skupince, tak jim do toho nechci vstupovat.

**T:** Takže i když máš třeba jiný názor, tak jim to neřekneš,

**Ž:** Ne, já jim to nechci moc kazit.

**T:** Proč kazit?

**Ž:** Tak kdyby to nějak mohlo zvrátit tu debatu, nebo by to pak už nebyla taková sranda, tak by to nebylo dobrý.

**T:** Včera jsi myslím moc nemluvil, když byla diskuse o tom jídle, ne?

**Ž:** Je to možný. Ale něco jsem říkal.

**T:** Jo.

**Ž:** Já možná říkal, že je zajímavý, že jíme vlastně mrtvý živočichy, ale že bych se toho masa nevzdal. Nebo něco takovýho.

**T:** Takže jsi tam jinak ale neměl nějakou potřebu říct nějak rozvitěji svůj názor.

**Ž:** Tak já si myslím, že většina kluků od nás by se nevzdala masa. Takže jsem neříkal nic jinýho.

**T:** Kdo podle tebe v té třídě hodně mluví?

**Ž:** Tak Filip, ten nevím, jestli na tom nahrávání byl.

**T:** Byl, on hodně chyběl, ale já jsem ho tam viděla, takže vím.

**Ž:** On se většinou snaží komunikovat. Hlavě, když se mu něco nelíbí třeba z historie nebo z politiky, tak se snaží učitele opravovat. A pak ještě hodně komunikuje Michal.

**T:** A proč si myslíš, že tady tihle kluci s tím učitelem mluví?

**Ž:** Tak Filip asi hodně o té politice ví a nemá rád, když někdo někomu říká špatný informace. A Michal je taková větší osobnost v té třídě a asi je to pro něj přirozený.

**T:** A když se Filip hádá s učitelama, tak myslíš, že má pravdu on, nebo ti učitelé?

**Ž:** Jako asi záleží, v jakým předmětu a s jakým učitele. Třeba ve výchově k občanství tam máme Kadlece a on je takový, že všechno bude fajn. Že musíme přijímat uprchlíky a tak. A já s tím třeba moc nesouhlasím a souhlasím spíš s tím Filipem. Ale jinak i často souhlasím s tím učitelem. Třeba v dějepise nebo tak.

**T:** Ještě se zeptám úplně obecně, jestli má nějaký výhody, když žák mluví v té hodině s vyučujícím?

**Ž:** Tak dá se prosadit názor v té třídě. Možná se tak dají udělat i kamarádi, ale o tom to asi není v naší třídě.

**T:** Kdyby třeba s tebou souhlasili v té debatě, jo?

**Ž:** No. Ale nás je pár a jsme kámoši nějak všichni dohromady, takže to není potřeba. Teoreticky si tím získat nějakou větší autoritu nebo postavení.

**T:** A třeba ve vztahu k učiteli a celkově k učení?

**Ž:** Jako vyloženě, když mluvíte proti učiteli, tak si z něj asi neuděláte nejlepšího kámoše. Ale někteří učitelé jako hrajou na ty kamarády mezi žákama. Takže si myslím, že se tak dá i zlepšit postavení u některých učitelů.

**T:** může být naopak dobrý nebo výhodný mlčet?

**Ž:** No, když se mlčí, tak se nic nezkazí. Takže někdy to výhodný je. Ale někdy je prostě šance získat body nebo známku úplně zadarmo. Ale nevím, no. Já spíš prostě mlčím.

**T:** A proč teda nemluvíš?

**Ž:** No mně jako docela vadí vystupovat před lidma.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

**T:** A když jsi třeba po škole pak někde venku nebo doma, tak to mluvíš normálně? Že ti to fakt vadí jen před tou třídou?

**Ž:** Tak doma většinou mluvím, o čem chci. Takže třeba o té technice nebo tak. Ale v té škole se prostě mluví o pravopisu, historii, o přírodopisu.

**T:** Takže se nerad vyjadřuješ k věcem, o kterých moc nevíš nebo v nich nejseš tak dobrej?

**Ž:** No, třeba. Nebo mě to třeba nebaví nebo tak.

**T:** A když bys něco řekl špatně, měl bys spíš obavu z reakce učitele nebo spolužáků?

**Ž:** Spíš z reakce učitele. Ale podle toho, jakej je. Někdy se taky nebojím u někoho říct něco špatně.

**T:** Takže by ses vyloženě bál kvůli chybě, tak to ne?

**Ž:** Jako úplně ne. Nebo minimálně.

**T:** Jasně. A kdo bys řekl, že v té třídě dál tak málo mluví?

**Ž:** Nikča, ta asi nemluví, protože plus mínus nemá o čem mluvit. A třeba nechce se ztrapnit taky. Podle toho, v jakým předmětu.

**T:** Tak třeba v té literatuře.

**Ž:** Když děláme ty debaty, tak mluví hodně lidí. Jako úplně nevím, kdo by se tam nezapojoval. Ale když děláme spíš tu češtinu nebo pravopis, tak tam jako moc nemluvíme.

**T:** Třeba teď, když jste dělali ty odchylky ve větné stavbě, tak tam se zas docela mluvilo.

**Ž:** Jo, to jo.

**T:** Já jsem jako neviděla snad žádnou hodinu, kde byste byli úplně zařezaní.

**Ž:** To bylo spíš na začátku roku.

**T:** Aha, takže než jste si zvykli na paní učitelku? Protože ji máte první rok, ne?

**Ž:** Jo, první rok. Z dějepisu i z češtiny. První měsíc jsme si zvykali na ni a druhý měsíc, jak to vlastně u ní v hodinách chodí.

**T:** A před tím jste měli pana učitele, který odešel a u něj jste taky tak mluvili? Nebo ty hodiny vypadali jinak?

**Ž:** No určitě jsme mluvili míň. Ale pan učitel si taky nepřál, abychom moc mluvili.

**T:** A jak to poznáš, jestli si to ten učitel přeje, nebo ne?

**Ž:** Tak dá se to poznat podle toho, jak mluví třeba on sám. Když třeba mluví celou hodinu, tak asi moc nepotřebuje, abychom se k tomu vyjadřovali. Ale jsou učitelé, kteří se častěji ptají žáků, než by mluvili příliš sami. Ale taky je to podle probíranýho učiva, nebo jestli jsme na začátku roku nebo na konci před přijímačkama.

**T:** Jasně. A ještě poslední věc. Vy se v té třídě hodně přesunujete a každou hodinu sedíte někde jinde. Záleží, kde a s kým sedíš na tom, jak moc budeš komunikovat s učitelkou?

**Ž:** Jako je to možný. Ale taky když si sednou dva komunikativní lidi vedle sebe, tak budou spíš mluvit mezi sebou, než aby mluvili směrem k učiteli.

**T:** Takže spíš tak, že si sednou dva kamarádi spolu a spíš jako ruší? Než že si sednou dva určití lidi, kteří by pak komunikovali víc k té dané látce?

**Ž:** Jako je to i podle názorů. Když si sednou dva stejný názory, tak třeba mluví dlouho přes třídu k těm jiným názorům. Ale zas když jsou dva úplně odlišný názory, tak se snaží spíš vysvětlit jeden druhýmu, proč ten jeho je lepší nebo tak.

**T:** Jasně, chápu. Tak děkuju za rozhovor.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# 3 ROZHOVOR S DALIBOREM

**T:** Na začátek, jaký si myslíš, že jsi žák, kdyby ses měl popsat?

**Ž:** Co mi říká většina učitelů i obecně rodiče doma a spolužáci, tak jako nemám úplně nejlepší známky z češtiny ani z ničeho jinýho, ale všichni mi říkají, že nejsem úplně hloupej, ale že na to prostě jen kašlu. Že jako mám tendence v hodinách vyrušovat a takový věci, ale přitom třeba tu komunikaci v češtině docela zvládám. Takže jako úplně nevím, jak bych popsal ten styl, jakým se učím nebo tak.

**T:** Takže se učíš spíš málo?

**Ž:** No já mám problém, že se neučím spíš vůbec.

**T:** A proč se vůbec neučíš?

**Ž:** Jako někdy se na něco naučím, to ne že ne, ale je to takový různorodý. Někdy se na nějakou písemku naučím, někdy prostě ne. Zrovna tady v češtině, nebo v hodinách, kde jste natáčela, tak jsem se snažil zapojovat co nejvíc.

**T:** Jo, toho jsem si všimla. A když říkáš, že se zapojuješ, tak proč to děláš?

**Ž:** Jako zrovna tady přitom natáčení?

**T:** No obecně v češtině. Nebo myslíš, že to natáčení tě ovlivnilo a bylo to jiné, než když tam nejsme?

**Ž:** No, ani tak ne. Ono obecně, když se mě na něco učitelka ptá, tak na to rád zareaguju, protože co se týče argumentování, tak si myslím, že jsem na tom docela dobře. Takže se rád takhle s někým dostanu do debaty, která by měla vyvrcholit v to, že jsme došli k nějakýmu inteligentnímu názoru. A proto mě to i baví v těch češtinách, takže se rád do toho zapojím.

**T:** Takže máš rád tu diskusi, a když někdo něco řekne, tak máš přirozeně chuť na to reagovat.

**Ž:** Ano. A hlavně u nás ve třídě se řeší zrovna takový věci, do kterých se rád zapojím. Ať už jsme tam třeba řešili ty knížky, nebo už pak obecně takový blbosti, tak jako do každé debaty jsem schopen se nějakým způsobem zapojit.

**T:** A máš to tak ve všech předmětech?

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

**Ž:** No, ne úplně ve všech předmětech se dá takhle diskutovat. Třeba v občance je to podobný a řeší se tam nějaký ty věci názoru, někdy i třeba v přírodopise, ale jinak matika, fyzika a chemie, to už je trošku něco jinýho. Takže co se týče zapojování, tak když je něco, u čeho stačí jen to mluvení, tak mi to vůbec nevadí se zapojit.

**T:** A v chemii, podle toho, co říkala Kačka, nemluví nikdo.

**Ž:** No, to ani moc ne. Tam je to tak, že celou hodinu sedíme a učitel občas někoho vyvolá. Ale jako neříkám, že by nás to nedokázal naučit, on to dokáže naučit dobře, ale tam hlavně ani není o čem moc diskutovat. On nás vždycky učí něco novýho, o čem většina z nás nic neví, takže stejně k tomu nemáme čím přispět.

**T:** A který předmět tě baví?

**Ž:** Ono se nedá vyloženě říct, že by mě nějaký předměty bavily. Mě třeba úplně nebaví dělat ty přijímačkový testy nebo obecně v matice mě nebaví počítání. Ale v některých případech mám rád tu češtinu a potom máme svět práce, ve kterým se zabýváme povoláním a tak. Že třeba dostaneme nějakou práci na počítač a vypracováváme nějaký povolání. Teď jsme třeba dělali povolání svých rodičů. Tak to mě třeba docela baví. Potom záleží, jak ten předmět probíhá. Protože třeba v přírodopise jsme docela napřed a s učitelkou si pak můžeme víc povídat.

**T:** Takže máš prostě rád ty povídací hodiny.

**Ž:** No, víceméně jo, protože tam člověk nemusí nic dělat a jenom stačí mluvit.

**T:** A myslíš, že to znamená, že nic neděláš, když mluvíš?

**Ž:** No, mně nevadí se u toho zamyslet, protože obecně říct někomu ten svůj názor a ten jeho tím třeba změnit, tak to jsem vždycky rád, když se mi to povede. Nebo abych prostě dokázal, že nějak inteligentní jsem, tak to jako rád udělám.

**T:** Vy v té třídě mluvíte někteří míň a někteří víc.

**Ž:** Jo, hlavně paní učitelka se nás snaží zapojit tak nějak všechny. Je to sice takový volný, že se prostě zeptá a může odpovědět prakticky kdokoli, ale někdy se zeptá konkrétního člověka, kterej v té hodině úplně nepracuje, aby se aspoň trošku zapojil. Hlavně nás je docela málo, takže je těžký, aby se nezapojili všichni. A když jde o nějaký věci názoru, tak se to

většinou rozdělí na dvě skupiny a každá se zastává toho svého názoru. A všichni se pak snaží dospět k tomu, kterej názor je vlastně správnej.

**T:** A kdo bys řekl, že kromě tebe v té třídě hodně mluví?

**Ž:** Ještě Filip.

**T:** Ten seděl v té jedné hodině za tebou.

**Ž:** Jo. Ještě pak Kačka a jinak nevím no. Hodně často i Filip třeba i v jiných předmětech, protože on má tendence se hodně často konfrontovat s učitelem, ať už o věcech politických nebo jiných. On má takový dost striktní názory a většina učitelů s tím nesouhlasí, protože ty jeho názory bývají většinou trochu kontroverzní. Jako neříkám, že se k většině těch názorů nehlásím.

**T:** Takže s ním souhlasíš?

**Ž:** Jo, dalo by se to tak říct. Jako v některých jeho názorech se úplně neangažuju, ale jinak s ním většinou souhlasím. Právě třeba v té občance prakticky mluvíme jen my dva a učitel a jen někdy se zapojí někdo další. Ale jinak v té třídě těch lidí, kteří jen tak sami začnou mluvit, moc není. Je to o tom, že ta učitelka nás prostě vyvolá. A jinak ještě Radek s Tomášem dost mluví a jinak možná ten Ondra.

**T:** A proč myslíš, že tihle lidi zrovna mluví?

**Ž:** No, právě tady ti lidi se většinou rozdělí na ty dvě skupiny a je to většinou Radek, Kačka a Tomáš a pak jsem to já, Ondra a Filip a takhle pak spolu diskutujeme. My tři se většinou hlásíme k těm kontroverznějším názorům a oni se nám je většinou snaží vyvracet.

**T:** Jasně. A baví tě to se s nimi takhle přít?

**Ž:** Jo, jako mě to fakt baví. Hlavně tím nikoho člověk v té třídě neurazí. A podle mě i podle lidí ve třídě si myslím, že jsme dobrej kolektiv, takže to není tak, že bysme se tam měli kvůli tomu pohádat. Je to fakt jen věc názoru a většinou se nám podaří té druhé skupině ten názor změnit, nebo naopak. Ale my jsme v té naší trojici takoví tvrdohlavější, takže je to pak těžší trošku. Jako my si z toho často děláme srandu, když se bavíme o rozlišování pohlaví nebo o tom, že je země placatá a tak. Nebo že nějakej člověk udělá raketu, aby dokázal, že je země placatá, tak třeba v tomhle někdo říká, že naše názory jsou kontroverzní.

**T:** A kdo bys řekl, že nemluví, že je potichu v té třídě?

**Ž:** Někdy moc nemluví Lukáš a potom Denis, tomu se taky moc mluvit nechce. Ale někdy se taky zapojí. Když on chce říct svůj názor, tak ho jednoznačně řekne. I Lukáš, když ho učitelka vyvolá, tak se dokáže dobře zapojit. On je hodně zažranej do různé techniky a takových věcí, takže třeba ve fyzice mluví zrovna on. Někdy moc nemluví i Dominika, ale taky jako svůj názor kolikrát řekne. Tam není vyloženě nikdo, kdo by v žádné hodině nemluvil.

**T:** Když se zamyslíš obecně, jaký to má výhody mluvit?

**Ž:** Tak obecně si člověk potrénuje vyjadřování svého názoru. Potom se tím můžeme něco přiučit. Většinou podle mě ti lidi v té třídě mluví, protože je to baví. Může se to prostě hodit kdykoli u nějakýho pracovního pohovoru nebo při řešení nějakýho problému. Když člověk prostě umí mluvit, tak se z toho zaprvé dokáže líp vykecat, anebo si to alespoň obhájit. Mně často kamarádi říkají, že když je nějakej průšvih, tak prostě budu mluvit já, protože se mně většinou podaří nás z toho aspoň trochu vysekat.

**T:** A nějak, že by to souviselo z učením?

**Ž:** Jako určitě. Taky třeba když někteří žáci dokážou dobře mluvit, tak někteří učitelé je pak mají radši. Hlavně ten přístup je u nás takovej, že když učitelé nemají někoho v lásce, tak mu prostě nebudou nadržovat jako těm ostatním. Takže je podstatný, aby o nás ti učitelé měli lepší obrázek, takže když člověk dokáže mluvit, tak si ho většinou ten učitel může oblíbit. I já to tak mám, že když mám v některým předmětu horší známky, tak ti učitelé mě berou a vychází mně vstříc, a ť už konzultací nebo tak. Takže zrovna ta komunikace se v tomto může dost hodit.

**T:** Dobře. Může mít někdy nějakou výhodu to, když nemluvíš?

**Ž:** Jako někdy se říká, že mlčení je zlato (smích). Ale jako nevím, jestli to má nějaký konkrétní výhody nemluvit…

**T:** Jasně, dobře. Když ty mluvíš v té třídě, tak jak je pro tebe důležitý, abys odpověděl dobře?

**Ž:** Většinou se pokouším dospět ke správné odpovědi, protože nechci pak vypadat jako blbec, když řeknu tu špatnou. Ale párkrát se prostě stane, že se člověk splete a někdy prostě jen tak plácnu nějakou blbost, i když je to špatně. Nicméně v té třídě nepadají často otázky,

kde by byla nějaká správná nebo špatná odpověď. Ani mě teď nenapadá nějaká situace debaty, kde by byla vyloženě daná ta správná odpověď.

**T:** Jasně, tam, kde máte diskusi, tak to je věc názoru. Ale když jste třeba dělali tu mluvnici…

**Ž:** Jo, tak tam ale zas paní učitelka vyvolává.

**T:** A když uděláš chybu, tak se cítíš jak?

**Ž:** Jako v té třídě je to tak, že se tomu někdo zasměje, jako „haha, ty seš blbec“ a dál už je to všem úplně jedno. Ale jako jinak se nebojím udělat chybu. Já se za sebe nijak nestydím, že by mně to nějak extrémně vadilo. Je mi to víceméně jedno.

**T:** Jasně. Já ti teď vyjmenuju hodiny, kde jsem nahrávala a ty mi řekneš, která se ti nejvíc líbila. Nahrávala jsem dvakrát Sofiin svět, pak jsem nahrávala deník Anny Frankové, pak Janu Eyrovou, pak byla mluvnice a odchylky ve větné skladbě a včera byl proslov. Která z těch hodin se ti nejvíc líbila?

**Ž:** Mně se z hlediska debaty nejvíc líbilo, jak jsme rozebírali vznik vesmíru. To jsem se jako rád zapojil, protože tyhle otázky typu, jak vznikl vesmír, mě hodně zajímají.

**T:** A třeba tam, jak jste probírali deník Anny Frankové, tak tam jsi nemluvil skoro vůbec.

**Ž:** Já si úplně nevybavuju, kvůli čemu to bylo, ale mně se kolikrát stane, že do školy přijdu dost ospalej, i teď jsem o přestávce usnul. Takže někdy s tím mám problém, než se proberu, abych něco pořádně řekl.

**T:** A co se stalo, že jsi dneska tak ospalej?

**Ž:** Dělal jsem jednu prezentaci.

**T:** A myslíš, že na tom, jak se zapojuješ do hovoru s učitelkou, záleží, s kým sedíš?

**Ž:** Jo, podle mě to záleží. Když třeba budu sedět sám, tak se jednoznačně zapojím víc, protože v té lavici nemám co dělat. Ale když budu sedět s někým, tak si s ním budu pravděpodobně povídat. Já si většinou sedávám pořád s těma stejnejma lidma, takže si s nima jako povídám, ale většinou se fakt snažím zapojit.

**T:** Jednu hodinu jste seděli ob uličku od Kačky, to byl zrovna ten vesmír, a tam jste oba hodně reagovali na tu učitelku.

**Ž:** Jo, tam jsem seděl s Ondrou, myslím. Já to mám tak, že když sedím v lavici s Ondrou nebo s Filipem, tak i když si povídáme spolu, tak je to většinou k tomu tématu. A pak jsou taky hodiny, kdy se mi do té debaty moc zapojovat nechce a spíš si jenom s někým kecám v té lavici. Ale i přes to vždycky aspoň na chvilku ten mozek zapojím.

**T:** Takže to znamená, že když přispíváš něčím do debaty, tak zapojuješ mozek a přemýšlíš.

**Ž:** Jo, jako bez mozku by se člověk do debaty nezapojil. Někdy už jen z toho, jak se lidi vyjadřujou, jde poznat, jestli jsou hloupí, nebo ne.

**T:** Jasně. Já už se zeptám na poslední věc, a to s kým ve třídě kamarádíš?

**Ž:** My, jak jsme dost dobrý kolektiv, tak není vyloženě nikdo, s kým bych v té třídě nekamarádil. Ale nejvíc, s kým se bavím, tak je to Denis, Honza, Ondra a Filip s Radkem. Scházíme se i prakticky každej den venku a tak. Ale jinak se fakt bavím asi s každým. Není tam nikdo, s kým bych měl problém, nebo kdo by měl problém se mnou.

**T:** Dobře, já myslím, že to mám asi všechno. Děkuju.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# 4 TRANSKRIPČNÍ PRAVIDLA

(upraveno podle Lefstein & Snell, 2014)

| | |
|---|---|
| (.) | Krátká pauza (méně než jedna sekunda) |
| (1) | Delší pauza (číslo vyjadřuje délku trvání v sekundách) |
| *((text))* | Popis neverbální aktivity |
| [text] | Překrývající se řeč |
| <u>text</u> | Zdůraznění |
| TEXT | Zvýšení hlasitosti |

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# 5 SITUACE 1

**Darina (tichá neúspěšná) + Diana (vokální neúspěšná) + Dominika (tichá úspěšná)**

*Ve třídě se hlasitě předčítal úryvek z románu Jana Eyrová. Učitelka zastavila čtení a rekapituluje se žáky děj úryvku.*

**1 U:** Tak teď to na chvilku přerušíme. Tak tady to byla taková jako, myslím si, zajímavá část toho příběhu. O čem to bylo? Dari, co jsme tady četli prosím tě. Co se tam dělo?

**2 Diana** *((sedí vedle Dariny, předtím četla úryvek))*: [Ona věří na]

**3 U:** [Darča zkusí.] Díky, jsi hodná *((na Dianu))*

**4 U:** No, Dari, zkus *((jde k Darině))*, neboj se toho. *((Darina sedí s kamennou tváří))* Řekni nahlas. Kluci prosím vás, nebavte se spolu, za chvíli můžete nahlas. *((na Dana a Dalibora))* Jo, co se tady dělo? Ta Jana byla pořád u té Heleny, a co tam spolu řešili Dari? No tak, co tam spolu řešili? *((na Darinu))* (3) Tak poslouchalas ne? Co Diana čte. (.) Nechce mluvit.

**5 U:** Dalibor? Co se tam dělo? (.) Ne, Domča nemluvila. Domi, co se tam dělo?

**6 Dominika**: Že ta Helena, doufala, že si ji bůh vezme k sobě. A (2) že ta, ta druhá, joo, Jana, že doufala, že neumře a že zůstanou spolu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# 6 SITUACE 2

**Dita (vokální úspěšná) + Darina (tichá neúspěšná) + David (tichý úspěšný)**

**1 Diana:** *((předčítá z knihy Sofiin svět))* Ano, Země je jedna z mnoha planet, které obíhají kolem Slunce. Ale jenom ta naše je živá. A zřejmě jako jediná v celém vesmíru, že? Ano. Možné to je. Ale stejně dobře je možné, že vesmír kypí životem. Protože vesmír je nepopsatelně velký. Vzdálenosti jsou tak obrovské, že měříme ve světelných minutách a světelných rocích. Co to vlastně je? Jedna světelná minuta je vzdálenost, kterou světlo urazí během jedné minuty. A ta je dlouhá, protože během jediné vteřiny urazí světlo třistatisíc kilometrů. Světelná minuta je totiž třistatisíckrát šedesát, tedy osmnáct milionů kilometrů. Světelný rok je téměř deset bilionů kilometrů.

**2 U:** Tak. Můžeš, prosím tě, na chvilku zastavit. Eee (.). Tady tohle znáte. Tohle jste se učili? (4)

**3 Jiří, David, Tomáš:** *(přikyvují)*

**4 U:** S paní učitelkou Šuplerovou. Ehm. *(dívá se do textu)*. Eeee. Dobře. (.) Takže pojďme si znova zopakovat. Co to teda je světelná minuta? (3) *((dívá se na Darinu))* Dari, věděla bys, co to je světelná minuta? *((usmívá se))*

**5 Darina:** *((kroutí hlavou)*)

**6 Dita:** *((hlásí se))*

**7 U:** *((dívá se na Ditu))* Ditko?

**8 Dita**: Eee (2). Je to vlastně vzdálenost, za jakou dobu světlo (2) ee jakože (3) za tu minutu (2) uteče (1) nebo [urazí].

**Tomáš:** [Uteče *((usměje se a podívá se na Ditu))*]

**9 U:** Ehm. Ehm. Výborně. Jestli chcete, tak si to můžete zrovna vyplnit do toho pracovního listu (1). Dari? *((dívá se do zadní lavice na Darinu))* Už víš teda co to je? (2)

**10 Darina:** No tak jako já jsem si zapsala, jako že to je nějaká vzdálenost světla, no.

**11 U:** (*((kroutí hlavou))* Není to přímo vzdálenost světla. Je to vzdálenost, kterou to světlo urazí (1) za jak dlouho? *((dívá se na Darinu))* Za minutu. Jak daleko vlastně dorazí světlo za jednu minutu. (5) Myslíte si, že světlo ee (1) se šíří rychle? Jakože třeba když, když (.) když to srovnáme se zvukem neboo-

**12 Dita:** Světlo se ší- světlo se šíří mnohem rychleji. Když je třeba bouřka, tak prvně je blesk a pak je až hrom.

**13 U:** *((kýve hlavou))* Ehm. To tam pak bude dál i v tom textu. Výborně.

…

**14 U:** Slyšeli jste někdy tady tuhle, tuhle teorii, že se vesmír rozpíná?

**15 Tomáš**: [jo *((přikyvuje))*]

**16 U:** Chcete k tomu teda ještě něco říct? Víte o tom něco třeba víc? Co to třeba mohlo zapříčinit nebo jak to vypadá do budoucna? Nebo (.) tak?

**17 Dita:** No vlastně jak ty galaxie se mají, jakože rozšiřovat, tak nevznikl ten velký třesk? Jakože.

**18 U:** No, zkus to ještě nějak upřesnit, Ditko?

**19 Dita:** No jak se posunovaly dál od sebe, tak (1) ee se srazily, nebo (.)

**20 U:** No (.), třeba (.), povídej (.). Takže (.) jako. Jakože velký třesk je, když se [něco]

**21 Dita:** [Jakože] no já jako nevím, co to je úplně přesně.

**22 U**: No?

**23 Dita:** Ale jako (.) mohlo by to být tak, že se třeba jako že dvě galaxie se jakože dostaly, jakože (1) jako kdyby k sobě, narazily do sebe a to vznikl ten velkej třesk a pak už jiný věci kolem třeba.

**24 U:** Takže před velkým třeskem už existovaly galaxie, které se srazily (.). Možná. Máte na to nějaký [jiný]

**25 Tomáš:** *((hlásí se))* [Já jsem] o tom rozpínání jako něco četl. A myslím, že to ňák (.) že se to bude pořád rozpínat, tak jednou (2) se prostě něco stane, že zas něco, nějak vybouchne nebo něco.

**26 U:** Vybouchne. Že se to bude tak dlouho rozpínat, až to vybouchne.

**27 Tomáš**: Myslím, že jo. Že něco jsem takovýho četl, že se to bude tak moc rozpínat *((mluví dál méně nahlas, pak se sousedem))*

**28 U:** Ehm (.) Davi? *((Oslovuje Davida, který dává mimicky najevo, že se podivuje předchozím replikám.))*

**29 David:** No (1) Já si myslím, že to (.)

**30 U**: Ty tak jako nad tím jako kulíš oči a jako zvedáš oči udiveně, tak by mě zajímalo, jako co?

**31 David:** No jenom jako já si tak trošičku myslím, že to rozpínání jako má co do činění se setrvačnou silou. A že teoreticky když byl ten velkej třesk tak už asi i ta destrukce, že se tam vytvořila nějaká hmota třeba. Tak asi se pohybovala docela rychle (.) a směrem asi od (1) vlastně jádra, kde to vybuchlo. Tak možná se to pohybuje jako doteď.

**32 U:** Ehm. A setrvačná síla, myslíš, že by tam byla setrvačná síla, tak to spíš drží dohromady ne? Jestli tomu dobře rozumím.

**33 Lukáš:** No, kdyby jako (.) to vybuchlo. Tak to by šlo jakoby od sebe a ta setrvačná síla by to dejme tomu (2) ono by to furt leželo prostě dejme tomu rovně, protože (.) setrvačná síla vlastně (.) dejme tomu drží objekt v rovné dráze nebo něco takovýho.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# 7 SITUACE 3

**Darina (tichá neúspěšná) + Diana (vokální neúspěšná) + David (tichý úspěšný)**

*Ve třídě probíhá aktivita, při níž žáci ve skupině fyzicky ztvárňují syntaktické celky. Před tabulí je již skupina žáků, každý představuje jedno slovo ve větě. Úkolem dalších žáků je navrhnout slovo, které by bylo možné do věty doplnit, určit větný člen a zaujmout správnou pozici v sestavě ostatních spolužáků před tabulí.*

**1 U:** Takže navážeme. Cecil skákal.

**2 Tomáš:** Hezký Cecil skákal.

**3 U**: K čemu budeš patřit? *((na Tomáše))*

**4 Tomáš:** No. K Cecilovi. Cecil. *((jde před tabuli))*

**5 Darina:** To bude ten, ne, přívlastek shodný *((volá na U))*

**6 U**: A Nahlas! *((na Darinu))* Řekni to, bylo to správně.

**7 Darina:** Přívlastek shodný.

**8 U**: Takže hezký je přívlastek shodný (.) a proč?

**9 Diana:** Protože [je před podstatným jménem.]

**10 Jiří**: [Protože závisí na podmětu.]

*((Diana a Darina se smějí))*

**11 U:** Patří k podstatnému jménu. Tak, Prosím tě, hrozně vržeš *((na Radka, který je na míči))*

**12 Darina:** V tělocvičně!

**13 Diana:** Na trampolíně!

**14 U:** Hezký Cecil v tělocvičně.

**15 Diana:** [Na trampolíně!]

**16 Darina:** V tělocvičně! *((Darina a Diana se překřikují a hlásí se, Darina odstrkává Dianinu ruku ve snaze se prosadit))*

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

**17 U:** Hezký Cecil skákal. Holky prosím, nepřekřičovat! Takže, pojď Dari. *((Darina jde před tabuli))*

**18 Darina:** Vidíš to. *((na Dianu))*

**19 U:** Řekni nahlas, cos vymyslela.

**20 Nikola**: V tělocvičně a půjdu k Radkovi.

**21 U:** Půjdeš k Radkovi, výborně. Tak teď. Darča se nám hezky navázala, takže kdo by určil, copak je Darča.

**22 Jiří:** *((hlásí se))* [Příslovečné určení místa.]

**23 Veronika**: [Příslovečné určení místa.]

…

*Když je věta složená ze žáků hotová, je vyvolán David, aby zapsal na tabuli větný vzorec.*

**24 David:** *((vytváří graf na tabuli))* Takže ty seš, ee, *((dívá se na Jana))* příslovečné určení místa.

**25 U:** Přesně tak. Skákal. Kde? *((dívá se na Jana))* Takže příslovečné určení místa. Pak tam máme ve školní tělocvičně. Takže podívej se, Darča je v tělocvičně. Takže napřed tam bude?

**26 David:** *((něco řeší před tabulí s ostatními))*

**27 U:** V tělocvičně

**28 David:** Jo, takže místa zase *((píše na tabuli)*).

**29 U**: Hm.

**30 David**: Školní. To je přívlastek?

**31 U:** *((kývе hlavou))* Jaký Davi? Ještě jednou zopakuj.

**32 Darina:** Shodný *((na Davida)).*

**33 U**: Jaký, Davi?

**34 David:** Shodný.

**35 U:** Shodný! Tak. Velmi děkuji Davidovi.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ, MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

# SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

Snell, J., & Lefstein, A. (2018). “Low Ability,” Participation, and Identity in Dialogic Pedagogy. American Educational Research Journal, 55(1), 40-78.